

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

ПЕРСОНОЛОГІЯ

Методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота

ОДЕСА
ВИДАВНИЦТВО «ДРУК ПІВДЕНЬ»
2023

УДК 316.37(076)
П278

Укладач:

Г. Б. Трушевич, доктор філософії з політології, старший викладач кафедри соціальної роботи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Рецензенти:

У. В. Варнава, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи факультету психології та соціальної роботи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

А. В. Кройтор, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рекомендовано Вченою Радою факультету психології та соціальної роботи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Протокол № 1 від 20 вересня 2023 року.

Персонологія : методичні рекомендації до практичних
П278 занять та самостійної роботи для здобувачів першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231
Соціальна робота / уклад.: Г. Б. Трушевич. – Одеса :
Видавництво «Друк Південь», 2023. – 32 с.

У методичних рекомендаціях наведено основні питання для обговорення, які допомагають при підготовці до відповідей на практичних заняттях дисципліни «Персонологія» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Соціальна робота» спеціальності 231 «Соціальна робота». Основна мета рекомендацій – надати методичну допомогу здобувачам вищої освіти у підготовці та вивченні тем практичних занять та у процесі самостійної роботи.

УДК 316.37(076)

© Трушевич Г. Б., 2023
© Видавництво «Друк Південь», 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ	5
ТЕМИ РЕФЕРАТІВ	22
ЗРАЗКИ ТА ВИМОГИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ.....	23
ФОРМИ КОНТРОЛЮ І МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ.....	24
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	30

ВСТУП

Сьогодні відбуваються швидкі та інтенсивні трансформації у суспільних відносинах. Тому Персонологія, як наука про людину, її поведінку та відносини у суспільстві, є актуальною як ніколи. Персонологія займає достойне місце серед соціально-філософських дисциплін та робить впевнені кроки до самостійної наукової дисципліни.

Головною *метою* викладання навчальної дисципліни є: сформувати систему знань щодо різноманітних напрямів і течій сучасної персонології; удосконалити знання про соціальну сутність особистості; доповнити їх вмінням досліджувати взаємозв'язки параметрів соціальних структур та особистісних якостей людей у відповідних соціальних процесах.

Основними *завданнями* вивчення дисципліни є:

- забезпечити цілісне уявлення про особистість, закономірності і механізми її розвитку і функціонування;
- ознайомити з провідними зарубіжними та вітчизняними персонологічними теоріями особистості;
- освоїти основні категорії персонології;
- оволодіти способами побудови теоретичних моделей персонологічних досліджень.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен

знати:

- специфіку персонологічного підходу до особистості;
- основні методологічні принципи дослідження особистості як у персонологічному дискурсі, так і в міждисциплінарному.

вміти:

- оперувати теоретичними знаннями та науковими категоріями з питань соціальної сутності особистості;
- застосовувати теоретико-методологічні наукові напрацювання з питань особистості у дослідженнях сучасних соціальних проблем українського суспільства;
- досліджувати: основні риси особистості та їх прояви, чинники, що детермінують; активність особистості;
- використовувати в персонологічних дослідженнях дані досліджень з інших соціогуманітарних наук.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

ТЕМА 1. ОБ'ЄКТ, ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ ПЕРСОНОЛОГІЇ. ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ПЕРСОНОЛОГІЇ.

1. Персонологія як наука про людину в суспільстві.
2. Об'єкт, предмет та завдання персонології.
3. Основні функції персонології.
4. Місце персонології в системі соціальних наук.

Методичні рекомендації до вивчення теми.

Здобувачам рекомендується дати визначення персонології як науки про людину в суспільстві.

Персонологія – це наука, що вивчає такий ціннісний об'єкт як Людина, її поведінку та відносини в суспільстві. Персонологія – це наука про особистість та для особистості.

Поняття персонології ввів Генрі Мюррей у 1938 р., об'єднавши як теоретичну базу, так і емпіричні дослідження. Слово «персонологія» складається з «persona» і «logus» - наука про особистість, що зумовлює деяку розмитість меж предмета психології особистості та предмета персонології. Можна припустити, що вони фактично зливаються.

Також деякі вчені зазначають, що персонологія - це вчення про хвору і здорову особистість, що покликане вивчати теоретико-методологічні, психологічні, соціологічні, нейрофізіологічні механізми гармонійної, збалансованої, здорової особистості (загальна персонологія), а також умови функціонування людського організму в хворобливо-стиснутих обставинах, психопатологічні феномени спотвореної особистості (клінічна персонологія).

Визначте та поясніть об'єкт, предмет та завдання персонології як науки.

Об'єктом персонології виступає свідомість людини в суспільстві, а **предметом** – закономірні зв'язки та факти в міжособистісних відносинах, що ґрунтуються на функціонуванні особистості як суб'єкта життєдіяльності.

Необхідно вивчити **завдання** персонології:

1. Розглянути внутрішньоособистісну узгодженість: функціонування окремих біологічних, психологічних, соціологічних і особистісних процесів як узгодженої системи (позиції різних теорій особистості відносно структури особистості).

2. Вивчити закономірності та механізми розвитку особистості в процесі соціалізації та індивідуалізації, а також взаємодію біологічних, середовищних та особистісних чинників, що спрямовують від особистісного розвитку (пояснення з позиції різних теорій особистості етапів та детермінації розвитку особистості; проблеми стосунків особистості).

3. Проаналізувати феномени та механізми особистісної динаміки (пояснення з позиції різних теорій особистості функціонування особистості: чому люди поведуться так, а не інакше).

4. Описати аспекти унікальності людини: міжіндивідуальні відмінності, поведінкові тенденції та риси, що характеризують і відрізняють її від інших людей (позиції різних теорій особистості відносно індивідуальних особливостей особистості).

5. Дослідити механізми функціонування особистості як суб'єкта життєдіяльності: взаємодія психологічних процесів упродовж усього життя людини з біологічними, соціальними й особистісними процесами для підтримання безперервного відчуття особистої ідентичності (пояснення з позиції різних теорій особистості призначення особистості).

Готуючись до практичного заняття потрібно розібрати та пояснити **функції** персонології:

1. Теоретико-методологічна;
2. Описова;
3. Гносеологічна;
4. Евристична;
5. Превентивна;
6. Прогностична.

Студентам потрібно засвоїти, що персонологія є наукою, яка сходиться в різних аспектах з іншими науками в соціально-поведінковій галузі.

Питання для самоконтролю.

1. Дайте визначення персонології як наукової дисципліни.

2. Які функції персонології? Поясніть кожну детальніше.
3. Яке значення персонології як науки для суспільства?

Рекомендована література:

1. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. (2017) Персонологія: специфіка, структура, механізм: навч. посіб. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 356 с.
2. Корольчук, М. С. (2012). Теорія і практика професійного психологічного відбору: навч. посіб. для слухачів та студ. вищ. навч. закл. Київ: Ніка-центр: Ельга-Н, 532 с.
3. Галян, І. М. (2011). Психодіагностика: Навч. посіб., Київ: Академвидав, 464 с.
4. Психологія професійної діяльності та психологічна діагностика організацій: курс лекцій для студентів денної і заочної форм навчання спеціальності 053 «Психологія», ступінь «Магістр» (2017). Укладач О. С. Юрков. Мукачево: МДУ, 116 с.

ТЕМА 2. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ПІДГРУНТЯ ПЕРСОНОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ: ПОЛІБІЙ, ПЛАТОН, АРИСТОТЕЛЬ, КСЕНОФОНТ, ТЕОРІЇ А. БЛАЖЕННОГО, Ф. АКВІНСЬКОГО, Т. МОРА, Т. КАМΠΑНЕЛЛИ.

1. Філософські знання про людину та суспільство у Стародавньому світі.
2. Погляди на людину та суспільство у часи Середньовіччя.

Методичні рекомендації до вивчення теми

Здобувачам необхідно засвоїти соціально-філософське підгрунття персонологічних знань.

Знання про Людину в суспільстві почали з'являтися ще в Стародавньому світі. Та з розвитком науки і з потребою людини більше будувати зв'язки в суспільстві, почала трансформуватись і сама Людина.

Полібій (200–120 рр. до н. е.) – грецький філософ, автор праці «Всесвітня історія». Він вивчав історію, хронологічно відтворював, описував та письмово фіксував події.

Платон та Аристотель були першими давньогрецькими мислителями, які стали засновниками знань про Людину. **Платон** є батьком логіки, політології та психології, адже він вивчав державу, суспільство та владу. Платон виділяв 3 групи суспільства: філософи і правителі – нечисленний привілейований клас, яким притаманні розум, істина, розсудливість; воїни, яким притаманні мужність та ефективність; люди прагнучої душі – торговці, будівельники, ремісники, сенс діяльності яких – забезпечувати життєздатність суспільства. **Аристотель** – філософ, який започаткував розгалуження знань за конкретними науками з філософії. Він почав відокремлювати політичну, економічну, історичну науки та ін.. Аристотель є автором відомого трактату «Про душу». Глибоко розглядає і аналізує різні зовнішні прояви психіки людини. Мислитель виділяв соціальну нерівність, в якій має бути клас високого матеріального добробуту, середній клас та клас бідних. Він проаналізував походження та розвиток людини в суспільстві. Філософ детально досліджує спосіб життя людини. Також Аристотель говорить, що сенс життя людини – це досягнення вищого блага через розумову діяльність у суспільній праці.

Давньогрецький мислитель **Ксенофонт Афінський** (близько 430–355 рр. до н. е.) виділяє джерела соціальної, економічної, політичної історії Греції. В праці «Грецька історія» він дає характеристику «зразкового» господарства і «зразкового» громадянина.

Аврелій Августин (IV–V ст.) – представник християнського богослов'я в добу Середньовіччя, також його називають «батьком» церкви. В своїй праці «Про град Божий» він, спираючись на релігійні уявлення, висвітлює загальнолюдську концепцію філософії історії. Він описує кінцеву долю людства, світу.

Фома Аквінський – італійський філософ-богослов. Він дотримувався ідеї, що всі відносини у суспільстві від Бога. Він поділяв думку Аристотеля про те, що людина є політичною істотою. Головним у природі людини є прагнення жити з іншими людьми для забезпечення своїх потреб. Наслідком цього прагнення і є держава. Вона має важливе значення в житті суспільства, оскільки її метою є «загальне добро». Аквінський обґрунтував феодалні відносини та кріпосництво, церковну владу ставить вище за державну.

Томас Мор (1478–1535) – автор праці «Утопія», гуманіст і англійський суспільний діяч. Висуває принципи суспільної власності та колективістські засади у соціальному житті. Мор виступав проти приватної власності та бореться за ідею справедливого розподілу виробництва серед всього суспільства.

Томмазо Кампанелла (1567–1639) – італійський філософ, автор праці «Місто сонця», утопічний комуніст. Він виступав за ідеї утопічного соціалізму.

Питання для самоконтролю:

1. В який період починають панувати ідеї християнського богослов'я?
2. Які передумови сприяли розвитку теорії соціально-філософського знання?
3. Які групи суспільства виділяє давньогрецький філософ Платон?

Рекомендована література:

1. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. (2017) Персонологія: специфіка, структура, механізм: навч. посіб. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 356 с.
2. Корольчук, М. С. (2012). Теорія і практика професійного психологічного відбору: навч. посіб. для слухачів та студ. вищ. навч. закл. Київ: Ніка-центр: Ельга-Н, 532 с.

ТЕМА 3. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ПІДГРУНТЯ ПЕРСОНОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ: Н. МАКІАВЕЛЛІ, Г. ГРОЦІЙ, Т. ГОББС, Ш. МОНТЕСК'Є, Ж.-Ж. РУССО, Д. ЮМ, А. СМІТ.

1. Підгрунття персонологічних знань за Н.Макіавеллі та Г.Гроцієм.
2. Концепції «природного права» і «суспільного договору» за Т. Гоббсом та новий напрям в суспільствознавстві за Ш. Монтеск'є.
3. Новий етап у розвитку соціального пізнання за Ж.-Ж. Руссо, Д.Юмом та А. Смітом.

Методичні рекомендації до вивчення теми.

Здобувачам потрібно звернути увагу на соціально-філософське підґрунтя персоніологічних знань в епоху Нового часу (кінець Середньовіччя – початок буржуазної епохи).

Нікколо Макіавеллі (1469–1527) – італійський мислитель, автор праці «Державець». Він піддає сумніву та критиці релігійне тлумачення історії та суспільства. Макіавеллі зазначає, що мотивами, що спонукають людську діяльність є егоїзм та матеріальний інтерес. Він висуває принципи державності і політичної діяльності. Також Н. Макіавеллі називають ідеологом політичної безпринципності та підступності. **Гуго Гроцій** (1583–1645) – голландський мислитель. Він продукує ідеї «природного права» та «суспільного договору». Зазначає, що формування держави, суспільних відносин є результатом людських потреб та інтересів.

Томас Гоббс (1588–1679) презентує людину як біосоціальну істоту. Також він прихильник концепції «природного права» і «суспільного договору». Зазначає, що людина формує суспільно-договірну модель, яка трансформується на державу та суспільство. Він є прихильником договірних відносин, але відводить державі роль гаранта дотримання договору. **Шарль Монтеск'є** (1689-1755) – французький філософ, який довів, що фізична, розумова і психологічна природа людей у різних географічних регіонах залежить від клімату природних умов. Він обґрунтував нове філософське вчення про роль клімату, ґрунту, території та ландшафту в духовному формуванні людей, яке мало вплив на політичну та правову системи держави.

Жан-Жак Руссо (1712–1778) – французький мислитель-просвітник. Він досліджує соціальну нерівність, а також правові аспекти людини з точки зору суспільного договору. Учасники такої «угоди» називалися «народом», а окремі особи – «громадянами» як учасники суверенної влади і підлеглі державним законам. Та в той же час держава також повинна виконувати загальну волю народу. Руссо виходить з гіпотези про первісне існування людей у природному (додержавному) стані. Природний стан людини – це щаслива людина, яка наділена природним здоров'ям, у неї немає зайвих потреб, вона вільна і ні від кого не залежить.

Девід Юм (1711–1776) – англійський філософ, який розкриває людину як соціальну істоту, що відокремлена від природи. Він

доводить концепцію усвідомлення суспільного інтересу та взаємної користі. Також розкриває ідеї трудового походження власності, що все набувається працею. Юм вважав, що людини не існує без її відчуттів, і, таким чином, людина невід'ємна від світу, який вона сприймає. **Адам Сміт** (1723–1790) – англійський економіст. Його теорія розкриває взаємозалежність людини відносно поділу праці в суспільстві. Він зазначає, що кожен виконує певну суспільно необхідну функцію: працює заради особистих потреб та приносить користь суспільству, тобто поєднує в людині індивідуальне та колективне.

Питання для самоконтролю:

1. Які основні принципи розкриває Н.Макіавеллі у своїй праці «Державець»?
2. Які ідеї щодо ролі суспільства виникли у епоху Просвітництва?
3. Хто з мислителів працював над розвитком філософії історії (аналіз історії суспільства)?

Рекомендована література:

1. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. (2017) Персонологія: специфіка, структура, механізм: навч. посіб. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 356 с.
2. Корольчук, М. С. (2012). Теорія і практика професійного психологічного відбору: навч. посіб. для слухачів та студ. вищ. навч. закл. Київ: Ніка-центр: Ельга-Н, 532 с.

ТЕМА 4. МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ПЕРСОНОЛОГІЇ

1. Волонтаризм як філософський напрям: характеристика сутнісної природи людини.
2. Гносеологічно-епістемологічний концепт знання.
3. Вибірковий метод математичної статистики.

Методичні рекомендації до вивчення теми.

Волонтаризм як філософський напрям дозволяє нам сприймати сутісну природу людини, тобто ірраціональний і раціональний момент як свідомий регулятор в системі духовного капіталу. Пріоритетною цінністю є благородство (благородство, галантність, мораль). У той же

час воля – одна з духовних форм життя і вольовий акт людини опосередковані його духовними процесами, ідеї та думки виявляються в їх довільних діях.

Епістемологія використовується як система історично мінливих знань, що визначає можливість формування свідомості і культури в конкретний історичний період. Актуальні аспекти концепцій матриць наукових теорій-це відповідний синтез знань у феноменології мудрості.

У методологічній основі персонології варто розглянути ідею опису певного статистичного розподілу сукупності базових об'єктів вибіркоким методом математичної статистики, тобто законом розподілу ймовірностей випадкових величин. Однією з теоретичних задач соціологічного дослідження є класифікація статистичних соціальних явищ і ймовірнісний пошук законів їх пояснення, у тому числі законів одно- та багатомодальних розподілів ймовірностей одно- та багатомірних випадкових величин, що збагатило б спеціальні соціологічні теорії. Якість вибірки оцінюють за двома показниками: репрезентативністю і надійністю, або точністю вимірювань і гарантією цієї точності.

Питання для самоконтролю:

1. На чому ґрунтується репрезентативність та надійність вибірки у вибіркокому методі математичної статистики?
2. В чому полягає сутність гносеологічно-епістемологічного концепту знання?
3. Яку роль і значення відіграє інтелект у напрямку волюнтаризму?

Рекомендована література:

1. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. (2017) Персонологія: специфіка, структура, механізм: навч. посіб. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 356 с.
2. Корольчук, М. С. (2012). Теорія і практика професійного психологічного відбору: навч. посіб. для слухачів та студ. вищ. навч. закл. Київ: Ніка-центр: Ельга-Н, 532 с.

ТЕМА 5. СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ. ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНА, СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА, МОРАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ.

1. Підходи до розуміння змісту структури особистості.
2. Ідейно-політична та соціально-культурна спрямованість особистості.
3. Моральна (духовна) спрямованість особистості.

Методичні рекомендації до вивчення теми.

Студентам слід розуміти, що особистість – складна система, тому існує багато теорій та підходів до розуміння її структури:

1) Психодинамічні теорії. Основа закладена З. Фрейдом, послідовники цієї теорії - А.Адлер, К.Юнг, Е.Фромм. В цих теоріях визнається особлива роль несвідомого, яке і обумовлює поведінку особистості.

2) Біхевіористичні теорії. Головна ідея - поведінка людини є наслідком безперервної взаємодії між особистістю та її оточенням.

3) Гуманістичні теорії. Послідовники цієї теорії підкреслюють власну роль людини в визначенні своєї долі.

4) Когнітивні теорії. Представники даної теорії звертають увагу на те, що особистісні відмінності є також наслідком того, як індивідууми репрезентують інформацію, що надходить до них.

Перш за все, необхідно усвідомити, що сутність людини полягає в тому, що її життєдіяльність - це процес усвідомленого і цілеспрямованого ставлення до навколишнього світу і до самого себе, здійснюваний в системі суспільних відносин, заснованих на матеріальному виробництві.

Але людська природа не існує сама по собі. Насправді, це знаходить свій прояв в життєдіяльності кожної окремої людини. Кожен індивід-це справжня жива людина, реальна особистість, з усіма властивими йому біологічними і соціальними особливостями. У кожній окремій людині сутність людини знаходить своє унікальне прояв, яке представляє його як особистість. Таким чином, особистість - це соціальна якість індивіда, унікальна форма існування, функціонування і розвитку всієї системи суспільних відносин. Особистість - це соціальний суб'єкт, в якому знаходить свій прояв вся багатюща сутність людини.

Суть людини в тому, що вона (особистість) може сформуватися тільки в умовах суспільства. Історична практика переконливо доводить, що людина вдосконалюється і самоактуалізується в процесі керівництва різними аспектами суспільних відносин. Саме тому навіть зараз слова Аристотеля «Людина є політична істота, якій природно призначено жити в суспільстві» не втрачають своєї актуальності.

Моральний і духовний розвиток особистості передбачає соціокультурний процес впливу суспільства на людину і, по суті, діяльність людини з критичного і творчого осмислення певних ролей, цінностей та історичного досвіду в сучасних соціально-економічних і політичних умовах.

Питання для самоконтролю:

1. Детально проаналізуйте кожен з підходів структури особистості.
2. Які особливості соціально-культурної спрямованості особистості?
3. В чому полягає сутність духовної мобільності людини в суспільстві?

Рекомендована література:

1. Столяренко, О. Б. (2012). Психологія особистості. Київ: Центр учбової літератури, 280с.
2. Максименко, С., Зливкова В., Кузікова С. (2015). Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка. 430 с.
3. Москаленко, В. (2013). Соціалізація особистості: монографія. Київ: Фенікс. 540 с.
4. Шахова, О.Г. (2019). Соціальна психологія особистості: Навчальний посібник. Харків: «Контраст». 116 с.

ТЕМА 6. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОЦЕС ІНТЕГРАЦІЇ ІНДИВІДА У СУСПІЛЬСТВО.

1. Особливості форм соціалізації індивіда.
2. Внутрішні детермінанти соціальної поведінки: цінності та потреби особистості.

3. Чинники соціалізації особистості.
4. Агенти соціалізації особистості.

Методичні рекомендації до вивчення теми.

Процес соціалізації особистості триває протягом всього життя. **Соціалізація** – формування особистості (від індивіда до вихованої та зрілої особистості). Соціалізація - процес розвитку соціальної сутності людини, який відбувається під впливом середовища при засвоєнні нею соціального досвіду, цінностей, накопичених людством.

Здобувачам рекомендовано розглянути найпоширеніші форми соціалізації особистості: цілеспрямована та стихійна. Цілеспрямована (виховна) форма соціалізації – створена соціумом система засобів впливу на людину з метою формування її особистості відповідно до норм, принципів та цінностей суспільства. Стихійна форма соціалізації – це нецілеспрямоване виховання особистості під час перебування в соціумі.

Розрізняють два види потреб: первинні (природні) і вторинні (соціальні). Первинні потреби за своєю природою фізіологічні і, як правило, вроджені. Прикладами можуть слугувати потреби в їжі, воді, потреби дихати, спати, сексуальні потреби. Вторинні потреби за своєю природою психологічні, соціальні. Такими є, наприклад, потреби в успіху, повазі, прихильності, владі, потреба у приналежності до когось чи чогось. Первинні потреби закладені генетично, а вторинні зазвичай усвідомлюються з досвідом.

У багатьох випадках цінності - універсальні: біблійні заповіді, цінність здоров'я, мудрості, миру на землі. Проте в різних культурах і в різних людей існує відносна важливість цих універсальних цінностей. Дослідники виокремлюють: універсальні цінності - наприклад, такі як життя, здоров'я, свобода, щастя тощо; купівельні цінності - зручність вибору покупки, якісне обслуговування, швидкість надання послуг; споживчі цінності – практичність, простота у використанні, довговічність.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники виділяють 2 групи чинників соціалізації особистості: зовнішні та внутрішні, які в кооперації і допомагають трансформуватись індивіду. Дослідник Мудрик А.В. виділяє 3 групи чинників: 1) макрочинники (Земля, планета, світ, країна, суспільство); 2) мезачинники (нація, область, район, місто,

селище, село, всі типи ЗМІ); 3) мікрочинники (родина, друзі, колеги, однопартиїці, одностудії, близьке оточення).

Агентами соціалізації особистості виступають сім'я, школа, дитячий садок, заклад вищої освіти, друзі в підлітковому віці, позашкільна освіта, громадські організації, молодіжні політичні організації, політичні партії, місце роботи, колектив і т.д. Здобувачам слід пояснити як кожен з агентів впливає на особистість і на якому рівні.

Питання для самоконтролю:

1. Які існують рівні соціалізації особистості?
2. Які є внутрішні детермінанти соціальної поведінки? Чим вони відрізняються? Які роль відіграють в процесі соціалізації?
3. Розкрийте детальніше форми соціалізації індивіда.

Рекомендована література:

1. Столяренко, О. Б. (2012). Психологія особистості. Київ: Центр учбової літератури, 280с.
2. Максименко, С., Зливкова В., Кузікова С. (2015). Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка. 430 с.
3. Москаленко, В. (2013). Соціалізація особистості: монографія. Київ: Фенікс. 540 с.
4. Шахова, О.Г. (2019). Соціальна психологія особистості: Навчальний посібник. Харків: «Контраст». 116 с.

ТЕМА 7. СУЧАСНІ ТЕОРІЇ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ.

1. Людина як особистість.
2. Теорії А. Маслоу та К. Роджерса.
3. Теорії Дж. Роттера та В.Джемса.
4. Концепція особистості Г. Костюка.

Методичні рекомендації до вивчення теми.

Рекомендується детально розглянути визначення поняття «особистість». Особистість (від лат. *persona*) - людина як представник суспільства, що визначає вільно і відповідально свою позицію серед

інших. Індивідуальність - людина як унікальна, самотня особистість, що реалізує себе у творчій діяльності.

А. Маслоу (1907–1970) – американський психолог, один із засновників гуманістичної теорії. За А. Маслоу, центр особистості утворюють потреби в цінностях: моральності, добрі, доброзичливості, з якими народжується людина і які вона може реалізувати живучи в суспільстві. Потреби в самоактуалізації можна задовільнити лише коли не треба турбуватись про фізіологічні потреби. Ієрархія потреб, згідно з Маслоу А., охоплює: фізіологічні потреби; потреби в безпеці; потреби в любові й прихильності; потреби у визнанні та оцінці; потреби в самоактуалізації – реалізації здібностей і талантів.

К. Роджерс (1902–1987) – американський психолог, засновник феноменологічної теорії. Основне поняття теорії К. Роджерса — «Я-концепція», що функціонує на основі сприйняття людиною себе, своїх відносин з суспільством та з цінностей «Я». Я-концепція включає також і уявлення про те, якою людина хотіла би бути. Уявлення людини про себе залишається постійним, але «Я» людини змінюється через набуття досвіду.

Дж. Роттер (1916–1995) – автор теорії соціального научіння. Основним внеском Роттера в психологію стали формули, на підставі яких є можливість прогнозувати людську поведінку. Головна формула, яку розробив Роттер, допомагає прогнозувати цілеспрямовану поведінку в конкретній ситуації, при цьому використовуючи поняття «потенціал поведінки», «очікування», «підкріплення», «цінність підкріплення».

В. Джемс (1842-1910) – американський психолог, який працював над проблемою особистості на науковій основі. В. Джемс вивчав особистість у межах власної концепції свідомості, центральним поняттям якої є «потік свідомості».

Г.С. Костюк (1899-1982) – український психолог, який зробив значний внесок у психологічну теорію особистості. В своїй концепції він доводить, що індивід стає суспільною істотою, особистістю тоді, коли у нього формуються свідомість і самосвідомість, утворюється система психічних властивостей, здатність брати участь у житті суспільства та виконувати соціальні функції. Слід детальніше розкрити дану теорію на практичному занятті.

Питання для самоконтролю:

1. Які аспекти у свідомості особистості виділяє В. Джемс?
2. Розкрийте детальніше ієрархію потреб за А. Маслоу.
3. Поясніть та дайте визначення чинникам формули Дж. Роттера: «потенціал поведінки», «очікування» та «цінність підкріплення».

Рекомендована література:

1. Столяренко, О. (2012). Психологія особистості. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури. 280 с.
2. Шахова, О.Г. (2019). Соціальна психологія особистості: Навчальний посібник. Харків: «Контраст». 116 с.

ТЕМА 8. ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: КАТЕГОРИЗАЦІЯ, САМОКАТЕГОРИЗАЦІЯ, ДЕПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ, СОЦІАЛЬНЕ ПОРІВНЯННЯ.

1. Модель соціального розвитку та ідентичності особистості в концепції Е. Еріксона.
2. Концепція соціальної ідентичності А. Тешфела та теорія самокатегоризації Дж. Тернера.
3. «Криза ідентичності» в індустріальному суспільстві за Е. Фроммом.
4. Концепція соціального характеру Е. Фромма та поняття «соціального характеру» К. Хорні.

Методичні рекомендації до вивчення теми.

Студентам слід детально розглянути кожну концепцію дослідників.

Е. Еріксон (1902–1994) – американсько-німецький психолог, який розробив теорію стадій психосоціального розвитку. За Е. Еріксоном поняття ідентичності займає центральне місце в осмисленні процесу власного розвитку. Еріксон визначає ідентичність як складне особистісне утворення, що має багаторівневу структуру. Це пов'язано з трьома основними рівнями аналізу людської природи: індивідним, особистісним і соціальним.

А. Тешфел (1919-1982) – польський та британський психолог, який розробив «теорію соціальної ідентичності». Соціальна

ідентичність у визначенні А. Тешфела розглядається як та частина індивідуальної Я-концепції, що походить від знань індивіда про власну приналежність до соціальної групи чи груп разом із ціннісними та емоційними проявами цієї приналежності, тобто ідентичність являє собою когнітивномотиваційний аспект Я-концепції.

Дж. Тернер запропонував теорію соціальної категоризації, яка стала продовженням теорії соціальної ідентичності. Також Дж. Тернером було розроблено теорію самокатегоризації. У разі соціальної самокатегоризації всі групи людина ділить на інгрупи (тобто ті, до яких вона сама себе зараховує) та аутгрупи (ті, до яких вона не належить). У теорії самокатегоризації відбувається розгляд людей під час взаємодії та спілкування не як особистості, а як, насамперед, члена тієї чи іншої соціальної групи.

Е. Фромм (1900-1980) – німецький соціолог, філософ, соціальний психолог. Криза ідентичності – це початок становлення справжнього авторства у визначенні та реалізації своїх поглядів на життя. Е. Фромм досліджував складну ситуацію, в якій опиняється людина західної культури, де прагнення до індивідуальності веде до самотності, відчуття своєї нікчемності і безсилля. Е. Фромм виділив п'ять основних екзистенційних потреб людини: потреба у встановленні зв'язків, потреба в подоланні, потреба в корінні, потреба в ідентичності, потреба в системі поглядів і відданості. Е. Фромм вводить поняття «соціальний характер» як взаємозв'язок індивідуальної психічної сфери і соціоекономічної структури. Він доводить, що соціальний характер слід розглядати як активний психологічний фактор соціального процесу, що зміцнює функціонуюче суспільство.

К. Хорні (1885-1952) – американська психологиня, представниця неофрейдизму, авторка оригінальної теорії особистості. Виділила три типи особистості, що розкривають характер взаємодії людини з іншими людьми: 1) поступливий (орієнтація на людей); 2) відокремлений (від людей); 3) ворожий (проти людей). Детально розкрийте кожен з них.

Питання для самоконтролю:

1. Поясніть принцип теорії самокатегоризації Дж. Тернера.
2. Як розкриває поняття «соціального характеру» К. Хорні?
3. В чому полягає «криза ідентичності» в індустріальному суспільстві за Е. Фроммом?

Рекомендована література:

1. Максименко, С., Зливкова В., Кузікова С. (2015). Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка. 430 с.
2. Шахова, О.Г. (2019). Соціальна психологія особистості: Навчальний посібник. Харків: «Контраст». 116 с.

ТЕМА 9. ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ.

1. Специфіка екологічно орієнтованої свідомості.
2. Нова парадигма екологічного знання.
3. Глобальний характер та роль екологічних проблем для особистості.

Методичні рекомендації до вивчення теми.

Здобувачам необхідно розуміти: щоб вирішити світові екологічні проблеми, нам потрібно змінити людей, культуру, науку та системи освіти. Звичайно, це не гарантує, але створює важливі передумови і можливості для формування нового інформаційного та екологічного суспільства.

Таким чином, свідомість формується в екологічному світі і має інформаційний характер. Екологічна обізнаність – це суб'єктивна реальність людини, яка може витягувати інформацію про сенс навколишнього світу і перетворювати її в особистісні смисли. Розкриття сенсу, заснованого на цінності екологічних приписів, означає побудову моделі власної поведінки. Основним завданням для нового типу особистості, індивідуальності, заснованої на природних можливостях і особистих потребах, є: усвідомлене ставлення до навколишнього середовища має стати незамінною основою для нового світогляду, а не фактором.

Екологічна парадигма, передана конкретним суспільством, залежить від стратегічних ресурсів для розвитку цивілізації. Наприклад, на формування норм та ідеалів екологічного знання вплинула культурно-філософська концепція гармонії, тобто співзвуччя світу, природи, гармонія між людиною і природою зародилася в глибоку давнину. Це гармонія, що увійшла в екологію як ідея екологічного ідеалу, тобто про ставлення живих систем (людей) до

навколишнього середовища вони максимально підходять один до одного. У сучасній екології такі відносини між людиною і природою вважаються гармонійними. Людина не завдає шкоди і не знищує природу.

Стрімкий розвиток екологічних знань дозволив досягти великих успіхів у боротьбі за охорону природи, що за останні кілька десятиліть вплинуло на психіку людини. Сучасна цивілізація все ще характеризується упередженим прогресом, вона фокусується в першу чергу на матеріальних цінностях життя. Екологія як частина психіки ще не стала самостійною цінністю, що визначає важливі види діяльності людина і сучасний світ.

Питання для самоконтролю:

1. Які передумови потрібні для соціалізації екологічно орієнтованої свідомості?
2. Як екологічні проблеми впливають на особистість на глобальному рівні?
3. Чи на достатньому рівні діє екологічна свідомість сьогодні?
4. Що потрібно ще зробити для розвитку екологічного знання?

Рекомендована література:

1. Акопян, В.Г. (2010). Залежність екологічної парадигми від стратегічного ресурсу розвитку цивілізації. *Гілея: науковий вісник*. Випуск 40 (10). С. 117-124
2. Ковальчук, А.А. (2014). Формування екологічно орієнтованої свідомості на сучасній стадії суспільного розвитку. Актуальні проблеми психології. Вип. 36, Т. 7. С. 183-196

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Персонологія як наука про людину в суспільстві.
2. Особистість як предмет дослідження в персонології.
3. Зв'язки в міжособистісних відносинах суспільства як предмет персонології.
4. Погляди на людину та суспільство у Стародавньому світі.
5. Соціально-філософські знання про людину епохи Середньовіччя.
6. Соціально-філософські знання про людину: Н. Макіавеллі, Г. Гроцій, Т. Гоббс.
7. Соціально-філософські знання про людину: Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Д. Юм, А. Сміт.
8. Теоретико-методологічні дослідження персонології.
9. Основні форми та чинники соціалізації особистості.
10. Аналіз агентів соціалізації особистості.
11. Основні теоретичні підходи до аналізу соціалізації.
12. Роль культури в соціалізації особистості.
13. Рівні та зміст соціального впливу.
14. Соціальна структура особистості: ідейно-політична спрямованість.
15. Соціальна структура особистості: соціально-культурна спрямованість.
16. Соціальна структура особистості: моральна спрямованість.
17. Проблематика соціальної ідентичності особистості.
18. Основні механізми формування соціальної ідентичності особистості.
19. Трансформація нової парадигми екологічного знання.
20. Формування екологічної свідомості в особистості за сучасного світогляду.

ЗРАЗКИ ТА ВИМОГИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Завдання 1. Порівняльна таблиця Соціальна структура особистості.

Критерій	Соціальна структура особистості
Ідейно-політична спрямованість особистості	
Соціально-культурна спрямованість особистості	
Моральна спрямованість особистості	

Завдання 2. Підготовка есе на задану викладачем тему.

Основні вимоги до написання есе:

- Шрифт –Times New Roman;
- міжрядковий інтервал – 1,5;
- кегль – 14;
- мова – державна;
- текст розташовується з одного боку аркуша паперу формату А4 (210 x 297 мм);
- максимальний обсяг – 1,5 сторінки.

ФОРМИ КОНТРОЛЮ І МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ

(у т.ч. критерії оцінювання результатів навчання)

При вивченні навчальної дисципліни здійснюється поточний та підсумковий контроль.

Поточний контроль проводиться з метою визначення рівня підготовленості студента з певних тем, розділів робочої навчальної програми, якості виконання конкретних завдань та здійснюється впродовж семестру під час проведення аудиторних занять (лекції, практичні заняття) та при виконанні самостійної роботи.

Об'єктом поточного оцінювання є:

- програмний матеріал, який викладається на лекціях;
- питання і проблеми, що розглядаються та обговорюються на практичних заняттях;
- програмний матеріал для самостійного вивчення, який передбачений робочою програмою та включає: реферати, презентації, практичні завдання.

Форма підсумкового контролю – іспит. Загальна підсумкова оцінка (сума балів) складається з оцінки поточного контролю результатів навчання впродовж семестру та оцінки результатів навчання при проведенні контрольних заходів під час підсумкового контролю (іспит).

Схема розподілу балів:

Кількість балів за поточний контроль – 60.

Максимальна кількість балів за підсумковий контроль – 40.

У ході поточного контролю студент може отримати максимальну оцінку (100 балів) з кожної теми. Відповідь під час іспиту також оцінюється за 100-бальною шкалою. Відповідно пропорційно оцінки за поточний та підсумковий контроль переводяться у 60 та 40 балів. Фінальна оцінка з навчальної дисципліни це сума балів за поточний та підсумковий контроль.

Критерії оцінювання поточного контролю: оцінюються знання, які виявив здобувач при роботі на семінарських та практичних заняттях та при виконанні самостійної роботи.

Здобувач допускається до підсумкового контролю (іспиту) за навчальну дисципліну, якщо він виконав усі види практичних робіт, передбачених робочою програмою незалежно від сумарної

кількості балів, отриманих за результатами поточного контролю за семестр.

Повторне складання іспиту з метою покращення оцінки не допускається.

Критерії оцінювання під час аудиторних занять

Оцінка	Критерії оцінювання навчальних досягнень
Відмінно (90-100 балів)	Оцінюється робота студента, який у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає, вільно послуговується науковою термінологією, наводить аргументи на підтвердження власних думок, здійснює аналіз та робить висновки, залучає до підготовки як основну, так і додаткову літературу (монографії, періодичні видання, першоджерела, тощо).
Добре (75-89 бали)	Оцінюється робота студента, який достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обгрунтовано його викладає, послуговується науковою термінологією, залучає основну і додаткову літературу. За зразком самостійно виконує практичні завдання, передбачені програмою; має стійкі навички виконання завдання Але при висвітленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі неістотні неточності та незначні помилки.
Задовільно (60-74 бали)	Оцінюється робота студента, який відтворює значну частину навчального матеріалу, висвітлює його основний зміст, виявляє елементарні знання окремих положень. Не здатний до

		глибокого, всебічного аналізу, допускає істотні неточності та помилки.
Незадовільно можливістю відпрацювання (35- 59 балів)	3	Оцінюється робота студента, який не володіє навчальним матеріалом у достатньому обсязі, проте фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає окремі питання навчальної дисципліни.

Критерії оцінювання самостійної роботи

Вид	Максим к-сть балів	Критерії оцінювання навчальних досягнень
Доповідь з презентацією/ доповідь	20/10	відповідність змісту доповіді студента, структури, викладених результатів та/або оригінальність візуального представлення матеріалу у вигляді презентації.
Повідомлення	5	відповідність змісту повідомлення темі та його повнота
Реферат	15	здатність здійснювати узагальнення на основі опрацювання теоретичного матеріалу, повнота та глибина, детальність аналізу проблеми, винесеної у темі реферату, дотримання вимог академічної доброчесності при оформленні цитування й посилань на джерела.
Практичне завдання	20	Самостійність та змістовність виконання практичного завдання. Його відповідність поставленим цілям.

Критерії оцінювання під час іспиту

Оцінка	Критерії оцінювання навчальних досягнень
31-40 балів	<p>високий (творчий) рівень навчальних досягнень студентки/студента характеризується засвоєнням не лише суттєвих ознак категорій і понять, а й розумінням їхніх зв'язків з іншими; знання узагальнені, системні, студентка/студент здатна/ий використовувати їх у нестандартних ситуаціях; у розумінні та викладі навчального матеріалу студентка/студент виявляє науковий підхід і творчі здібності, всебічне, систематичне й глибоке знання матеріалу; відповідає упевнено, не прив'язана/ий до записів; відповіді на питання вичерпні, вирізняються повнотою і точністю використаних термінів, матеріал викладається послідовно й логічно; студентка/студент вичерпно відповідає на додаткові запитання викладача/ки. (Викладач/ка має право поставити до трьох питань за змістом навчальної програми дисципліни, а не лише за темою питань, сформульованих у білеті).</p>
20-30 балів	<p>достатній (конструктивно-варіативний) рівень навчальних досягнень характеризується знанням суттєвих ознак понять і категорій, студентка/студент вільно оперує ними, тобто відтворює стандартний перелік відомостей про ключові проблеми, системи, школи, розглядувані в межах навчальної дисципліни, однак їхнє розуміння не пов'язане з реальними історичними подіями і життєвими ситуаціями; знання не</p>

	узагальнені, студентка/студент не вміє переносити їх і використовувати в інших ситуаціях, при цьому виявляє досить повні знання матеріалу, не припускається у відповідях суттєвих неточностей, засвоїла/в основну літературу, рекомендовану навчальною програмою, іноді послуговується попередніми записами, дає повні відповіді на додаткові запитання викладача/ки.
10-19 балів	середній (репродуктивний) рівень навчальних досягнень: студентка/студент знає основні ознаки поняття чи категорії, здатна/ий відтворити основні відомості про проблеми, системи, школи, персоналії, аналізовані в межах навчальної дисципліни, володіє елементарними вміннями навчальної діяльності, виявляє знання та вміння, достатні для подальшого навчання і роботи за спеціальністю; увага студентки/студента прикута до записів, зроблених під час підготовки до усної відповіді; студентка/студент припускається помилок, відповіді не повно розкривають світоглядні проблеми та шляхи їхнього розв'язання; відповідає на додаткові поставлені запитання з помилками, однак спроможна/ий за допомогою екзаменатора/ки виправити їх.
1-9 балів	низький (рецептивно-продуктивний) рівень навчальних досягнень характеризується дифузно-розсіяним уявленням про категорії та поняття, на основі яких студентка/студент відрізняє їх від інших; студентка/студент відповідає, читаючи зроблені під час підготовки до усної відповіді записи, без допомоги яких у матеріалі орієнтується слабо, допускає

	принципові помилки; відповідає на додаткові поставлені запитання тільки за допомогою підказок екзаменатора/ки, відповіді не розкривають сутність проблем, сформульованих у питаннях.
--	--

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. (2017) Персонологія: специфіка, структура, механізм: навч. посіб. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 356 с.
2. Корольчук, М. С. (2012). Теорія і практика професійного психологічного відбору: навч. посіб. для слухачів та студ. вищ. навч. закл. Київ: Ніка-центр: Ельга-Н, 532 с.
3. Столяренко, О. Б. (2012). Психологія особистості. Київ: Центр учбової літератури, 280с.
4. Галян, І. М. (2011). Психодіагностика: Навч. посіб., Київ: Академвидав, 464 с.
5. Психологія професійної діяльності та психологічна діагностика організацій: курс лекцій для студентів денної і заочної форм навчання спеціальності 053 «Психологія», ступінь «Магістр» (2017). Укладач О. С. Юрков. Мукачєво: МДУ, 116 с.
6. Порпуліт, О. (2017). Канали, тактики і стратегії самопрезентації в соціальних мережах Facebook і Instagram. *Slovak international scientific journal*, 12, 28–35.
7. Порпуліт, О. (2017). Просторово-часові орієнтири інформаційної доби. *Slovak international scientific journal*, 11, 42–47.
8. Fraccaroli F., Sverke, M. (2017). *Work and Organizational Psychology: An International Perspective*, Third Edition John Wiley & Sons, Ltd. 364 p.
9. Michael, G. Aamodt (2016). *Industrial / Organizational Psychology: An Applied Approach*, 7th edition by Aamodt, 248 p.

Додаткова

1. Акоюн, В.Г. (2010). Залежність екологічної парадигми від стратегічного ресурсу розвитку цивілізації. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 40 (10). С. 117-124
2. Ковальчук, А.А. (2014). Формування екологічно орієнтованої свідомості на сучасній стадії суспільного розвитку. *Актуальні проблеми психології*. Вип. 36, Т. 7. С. 183-196
3. Максименко, С., Зливкова, В., Кузікова, С. (2015). Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка. 430 с.

4. Москаленко, В. (2013). Соціалізація особистості: монографія. Київ: Фенікс. 540 с.
5. Шахова, О.Г. (2019). Соціальна психологія особистості: Навчальний посібник. Харків: «Контраст». 116 с.

Інформаційні ресурси

1. Міністерство соціальної політики України. Офіційний сайт. <https://www.msp.gov.ua/>
2. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. Офіційний сайт. <http://www.nbuv.gov.ua/portal/libukr.html>
3. Національна парламентська бібліотека. Офіційний сайт. <http://www.nplu.org/>
4. Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. І.Франка. Офіційний сайт. <https://www.lnulibrary.lviv.ua/en/about-us-en/>
5. Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Офіційний сайт. <http://lib.onu.edu.ua/>
6. Springer. Архіви провідних світових періодичних видань з психології, соціальних комунікацій, журналістики. Офіційний сайт. <https://link.springer.com/>
7. Sage Journals. Періодичні видання гуманітарного спрямування. Офіційний сайт. <https://journals.sagepub.com/action/showPublications>

Навчальне видання

Трушевич Ганна Богданівна

ПЕРСОНОЛОГІЯ

Методичні рекомендації
до практичних занять та самостійної роботи
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота

В авторській редакції

Підп. до друку 28.09.2023. Формат 60x84/16.
Умов.-друк. арк. 1,98. Тираж 50 прим.
Зам. № 1846.

Виготовлювач
Видавництво «Друк Південь»
097 211 29 75